

ПЕДАГОГІЧНІ обрїї

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

1 (9)'2002

ПЕДАГОГІЧНІ ОБРІЇ

№ 1(9), 2002

науково-методичний журнал управління освіти
і науки Чернігівської обласної державної
адміністрації і обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Свідоцтво про реєстрацію ЧГ № 100 від 23.10.95 р.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Г.М.Тимошко

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О.А.Гальонка

(заступник головного редактора,

відповідальний секретар)

О.Г.Астаф'єв

О.М.Біляєв

М.К.Бойко

Н.І.Бойко

Н.Й.Волошина

М.С.Градобик

А.А.Давиденко

С.О.Жила

І.В.Зайченко

О.Г.Ковальчук

В.А.Личковах

І.К.Матюша

Т.П.Матюшкіна

Є.А.Пасічник

В.Я.Подорога

О.Я.Ростовський

В.І.Скрипка

М.С.Тимошик

⇒ Редакція приймає рукописи лише в першому
примірнику машинопису, підписані автором

⇒ Рукописи не рецензуються і не повертаються

⇒ Редакція залишає за собою право виправляти і
скорочувати надіслані матеріали, не порушуючи їхнього
змісту

⇒ Позиція редакції не обов'язково співпадає з позицією
авторів

⇒ За достовірність фактів, власних імен, географічних
назв та інших відомостей відповідають автори
публікацій.

Чернігів, ОІПКППО

Редакційно-видавничий відділ

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Личковах В.А.

КРАСА ЛЮДИНИ: ІДЕАЛ, РЕАЛЬНІСТЬ,

ВИХОВАННЯ..... 5

ПЕДАГОГІКА

Матюша І.К.

ВИХОВУВАТИ ПРАВДОЮ, ЛЮБОВ'Ю І

ДОБРОМ (За мотивами поезій Дмитра Павличка
і Ліни Костенко)..... 12

Благінін М.Т.

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЛА-

НУВАННЯ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
ШКОЛИ..... 17

Мокрогуз О.П.

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕР-

АКТИВНИХ МЕТОДИК У СВІТЛІ
ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 24

Федун Л.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ
В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ДЛЯ
СУЧАСНОЇ ШКОЛИ..... 25

Гринь Т.В.

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО

ПРОЦЕСУ – ОСНОВА РЕФОРМИ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ..... 27

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ С.РУСОВОЇ В ПРАКТИКУ ОСВІТЯН ЧЕРНІГІВЩИНИ

Тимошко Г.М.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ

СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ В ОСВІТНІХ
ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ..... 28

Ничпоренко Г.І. ВІД ІДЕЇ ДО ПРАКТИКИ.....	30	МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН	
Зубок Н.М. ВШАНУВАЛИ ВИДАТНУ ЗЕМЛЯЧКУ.....	30	Бойко М.К., Нітченко А.Г. ДО ВИВЧЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В РОСІЇ У 1917 РОЦІ: ЗАУВАЖЕННЯ І ПОРАДИ.....	52
Пінчук З.М. РОЛЬ ІДЕЙ С.Ф.РУСОВОЇ В РОЗРОБЦІ ПЕДА- ГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	31	Уманець О.М. УГОРСЬКІ ПЛЕМЕНА НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (ПИТАННЯ РАНЬОЇ ІСТОРІЇ УГОРЦІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В 7 КЛАСІ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ).....	56
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ		Рубан С.В. ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА – ТРЕНІНГ З ДЕМОКРАТІЇ.....	63
Астаф'єв О.Г. НЕОБАРОКОВІ МЕДИТАЦІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	33	МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ЦИКЛУ	
Ковальчук О.Г. “КАРТИНА СВІТУ” У ПРОЗІ М.ХВИЛЬОВОГО	35	Давиденко (Давидьон) А.А. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ.....	65
Коцюбинський Л.Ю. ЛИСТУВАННЯ М.М.КОЦЮБІНСЬКОГО З І.С.НЕЧУЄМ-ЛЕВИЦЬКИМ.....	38	Антоненко М.І. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ МЕТРИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОБРАЖЕНЬ СТЕРЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР.....	69
Градобик М.С. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТА ФОНОСТИЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЛІКАЦІЇ ТЕКСТУ ПРИ ВИРАЗНОМУ ЧИТАННІ.....	40	Зінченко Т.М. ОПОРНІ КОНСПЕКТИ З ХІМІЇ ДЛЯ 9 КЛАСУ... ..	73
Іванишина В.П. ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК УСНОГО ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ У ЗАГАЛЬ- НООСВІТНІЙ ШКОЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗОШИТА НА ДРУКОВАНІЙ ОСНОВІ.....	44	Кобко Л.М. МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ ОСТРОГРАДСЬКИЙ – ГОРДІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	77
Полякова А.А. ВІРШІ Р.БЕРНСА ЯК ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЖИТТЯ І ПОБУТУ.....	50		

У поемі "Святий ярмарок" поет описує зустріч з трьома алегоричними фігурами, одна з яких була Лицемірство, друга – Марновірство, а третя – Радість. І тільки Радість заговорила з поетом як із своїм знайомим. Вона запропонувала поетові повеселитися на ярмарку. Він погоджується, але спочатку хоче піти додому для того, щоб "...одягти свій святковий одяг: сюртук і нову краватку" і т.д.

Коли ми читаємо вірші Бернса, ми ясно відчуваємо повноту буття, яка була притаманна поетові. Цільність його світосприйняття може пояснюватися саме тим, що ліричний герой його віршів – проста людина, яка може точно і яскраво розповісти про себе і ті події, які відбуваються навкруги неї і в усьому світі. (Про розуміння політичних свобод і ідеали Французької буржуазної революції – див. "Дерево волі", про проблеми рабоволодіння – "Пісню раба-негра".) Можна сказати, що оригінальною і неповторною рисою творчості Бернса є органічне поєднання тонкого поетичного мислення із свідомістю фермера, тобто простої людини. Саме в його творчості ми спостерігаємо натуру представника народу, побаченої не поглядом стороннього спостерігача зверху чи збоку, як це відбувається у творчості навіть найвідоміших реалістів (Діккенса, наприклад), а

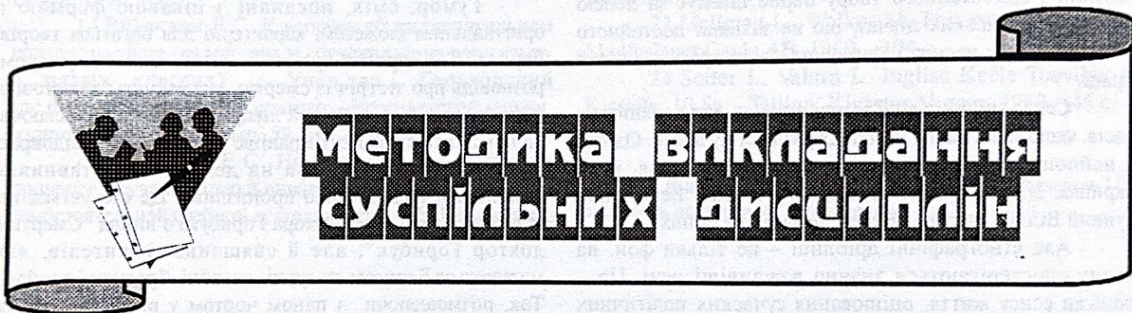
зсередини, з точки зору самої людини, що переживає ці події.

Виходячи з вище вказаного, нормально, що у творчості Бернса є чисто автобіографічні дані, і ми бачимо не тільки автопортрет, але й оцінку прожитого життя, а серед суджень про щастя і долю зустрічаємо трактування смертного часу як звичайного і неминучого моменту людського життя. Саме тому герої Бернса можуть навіть танцювати перед смертю (див. "Макферсон перед стратою") і спокійнісінько розмовляти із смертю і навіть співчувати їй, смерті, коли вона скаржиться на людей. Тут відбувається феномен, який, за градацією Бахтіна, причетний до карнавалізації побутових явищ і життєвих подій, і саме цей факт єднає творчий доробок Бернса з найяскравішими явищами літератури Нового часу.

Вивчення поезії Бернса веде до розуміння життя як джерела оптимізму і радості. Абсолютно очевидно, що найкращий засіб вивчення творчості Бернса – читання і опанування всього комплексу його творчості.

Література:

Роберт Бернс. Стихотворения. – М.: Радуга, 1982.

**Бойко М.К.,
Нітченко А.Г.**

ДО ВИВЧЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В РОСІЇ У 1917 РОЦІ: ЗАУВАЖЕННЯ І ПОРАДИ

Вивчення революційних подій 1917 р. в Росії породило величезну кількість наукових праць, популярно-публіцистичної літератури як вітчизняної, так і зарубіжної. Останнім часом на тлі інформаційного обвалу на батьківщині цієї революції відтворені репринтні видання "Архива русской революции", мемуарів О. Керенського, П. Мілюкова, А. Денікіна, П. Врангеля, М. Суханова, В. Шульгіна, здійснені переклади праць Е. Карра, Р. Пайпса, М. Раймона та інших. Помітно еволюціонували погляди колишніх радянських та нинішніх російських дослідників. Плідними виявилися двосторонні наукові контакти вчених,

зокрема, до 80-річчя Лютневої і Жовтневої революції був проведений міжнародний колоквиум "1917 год в России: массы, партии, власть" та дві міжнародні конференції "1917 год в судьбах России и мира: от новых источников к новому осмыслению".

Усе ще поширеними є твердження, що революцію в Росії спробували проаналізувати в межах теорії модернізації. Ця теорія розглядає основний зміст нової і новітньої історії як поступовий і нерівномірний перехід окремих країн від традиційного, аграрного, орієнтованого на незмінність суспільства, до суспільства сучасного, індустріального, схильного до постійного розвитку.

Проте і в середовищі суспільствознавців така схема розвитку заперечується, оскільки, мовляв, поступальний шлях для країн Східної Європи, яка ще в середні віки виявила стадіальне відставання Сходу від Заходу, був недоступний. Для таких країн, стверджується, придатний шлях периферійний, який і обрала запізнила в своєму розвитку Росія і російська комуністична модель контрольованої державної економіки. Однак претензію на універсальність теорія модернізації не витримала часом.

Ще в першій половині ХХ століття не тільки Росія, а вся європейська цивілізація стала характеризуватися як етап гострої кризи. Отже, раціональний погляд на історію став розвиватися, а ідеї лінійного прогресу піддалися сумніву, особливо з появою висновків О.Шпенглера, зробленими у книзі "Закат Європи", які виявилися приголомшливими. Натомість теорія модернізації трансформувалася в постмодернізм. Однак виявилось, що і постмодернізм – це шлях в нікуди із-за заперечення ідеї розумної логічної історії людського прогресу. Відкидаючи класовий підхід, постмодернізм одночасно кинув виклик історичним підходам, що зробило неможливими акценти на об'єктивні соціально-економічні умови.

У 90-х роках, в умовах системної кризи історичної науки, відбувся різкий поворот до старої концепції – невизнання причин російської революції, натомість реанімувалася теза про її випадковість, особливо стосовно революції Жовтневої. Повернулися старі і насаджуються нові теорії про роль Заходу, іноземців, масонів, німецького золота тощо. Нині жодний неупереджений історик не заперечить того факту, що і Лютнева, і Жовтнева революції не були кимось завезені, а виявилися формою протесту мільйонів на той уклад, який історично себе вичерпав.

На фоні наукових пошуків маємо і масив публікацій, автори яких опинилися на лівому чи правому фланзі трактування історичного вибору, що вплинуло на їх дистанціювання від суті явищ, які відбулися понад вісім десятиліть тому. У бурхливому вирі обвальної інформації на поверхню винесли політичних дилетантів, які цікавляться не реальним змістом історичних подій, а реакцією на них тих або інших політичних сил. Йдеться, зокрема, про тезу так званого заручництва. Згідно з нею більшовики виступили генератором нетерпіння мас: Леніна породив натовп, оскільки маса горіла бажанням знайти собі вождя, і знайшла його. Більшовики ж повели за собою народ як циркового ведмеда за простромлене у ніздрі кільце, і той слухняно покрокував за переможцем. Абсолютизація цієї алегоричної схеми критики не витримує, оскільки революція – явище складне і суперечливе, в тому числі і при характеристиці її рушійних сил. Слід, наприклад, відкинути пропагандистські твердження певного кола радянських істориків про те, що всі офіцери Добровольчої білогвардійської армії були вихідцями з буржуазії і поміщиків. У дійсності ж відсутність маєностей у певної частини офіцерського корпусу зовсім не говорить про їх бідність, а походження з міщан чи селян не виключає монархічного світогляду. Нерідко траплялося, що ті, хто не володів помістями чи промисловими підприємствами, захищали їх власників, а діти селян ішли проти селянських інтересів. Завдання полягає в тому, щоб не порушуючи принципу історизму, дійти оптимального об'єктивного висвітлення тогочасної дійсності шляхом комплексного системного аналізу подій.

Це насамперед стосується відповіді на новонароджене питання: скільки ж революцій відбулося в Росії в 1917 році? Для тих, хто намагається з'ясувати реальний історичний процес, відомо, що після повалення самодержавства Росія опинилася на розвилці шляхів. Один з них спрямовувався до демократичної парламентської республіки і повинен був закінчитися

Установчими зборами. Другий вів до радянської республіки. На цьому перехідному етапі головними стали не форми організації влади, а вирішення вимог мільйонних мас народу, які були висунуті в конкретних гаслах. Зволікання в реалізації цих гасел виявилось тим лакмусовим папірцем, за яким і слід оцінювати і причини, і наслідки того, що сталося в країні від лютого 1917 р. до січня 1918 року, тобто до розгону більшовиками Установчих зборів. У ситуації, коли вимоги мас не задовольнялися, народ шукав не причини, а винних, не вірячи абстрактним аргументам і таким же обіцянкам. У силу цього, зазначав відомий російський філософ М.Бердяєв, більшовики на відміну від лібералів виявилися найменш утопічними і найбільш реалістичними, оскільки адекватно дійсності оцінили ситуацію, яка склалася в 1917 році. Заради історичної істини слід зазначити, що В.Ленін невдовзі після скинення монархії оцінив цей акт як перший етап боротьби за владу, до якої прийшла буржуазія, наголосив на необхідності і неминучості переходу до другого етапу, який повинен привести до встановлення диктатури пролетаріату. Одночасно лідер більшовиків, обгрунтувавши причини такої тактики, накреслив конкретні шляхи реалізації своєї концепції. Отже, Леніном Лютнева революція розглядалася як етап на шляху перетворення буржуазно-демократичної революції в іншу революцію – соціалістичну. У принципі такої ж концепції дотримувався і Л.Троцький, атестувавши Лютневу революцію як оболонку, в якій ховалося ядро Жовтневої революції. Отже, Лютній і Жовтень визнавалися двома етапами вибору єдиного революційного процесу: перший етап – зачинатель, другий – завершувач. Ця, дещо аморфна концепція, визнавалася і західними дослідниками, але мова йшла вже не про дві, а про одну революцію, хоча для російських демократів, починаючи з учасників подій, саме Лютній продовжував залишатися найвеличнішим досягненням Росії, тоді як Жовтень оцінювався як змова і крах ідеалів свободи. На нашу думку, така оцінка того, що відбулося в Росії в 1917 р., є підходом чисто політичного гатунку. Адже, як відомо, головним завданням революції є зміна політичної влади. За таким принципом у Росії відбулися дві революції: одна привела до скинення самодержавства і встановлення влади Тимчасового уряду – носія інтересів буржуазії та її союзників, друга – до повалення Тимчасового уряду і встановлення влади більшовиків, які проголосили її від імені робітників і селян. Кожна з цих подій має своє окреслене місце: одна вперше в історії Росії покінчила з самодержавством, друга – вперше в світовій історії проголосила владу трудящих мас.

Наприкінці 20-х років, в умовах гострої ідеологічної боротьби, в радянській історіографії стала утверджуватися і запанувала думка про дві революції в Росії 1917 р.: Лютневу буржуазно-демократичну і Жовтневу соціалістичну. При цьому зміщувалися акценти в їх оцінках: перша оголошувалася як переддень другої. Між цими подіями будувалася непроникна перегородка, і протягом наступних десятиліть Велика Жовтнева революція (так її стали називати з 1927 р.) оцінювалася як головна подія ХХ століття.

Навпаки, наприкінці 80-х років помітно

реанімувалася ідеалізація і романтизація подій Лютого. Нині все настирливіше культивується теза, в якій обидві події трансформуються в історичний феномен – єдину Російську революцію, і поділ процесу на дві революції все більше став набирати штучного звучання. Складність полягає в тому, що кожне з вище згаданих положень має своє підґрунтя, адже обидві події обумовлені спільними об'єктивними причинами, внаслідок яких Жовтень відбувся не після Лютого, а значно раніше. Ці причини вплинули на реалізацію устремлень різних політичних угруповань у боротьбі за владу. Отже, виходячи з визначення головного завдання революції, в Росії в 1917 р. відбулися дві історично значимі революції – Лютнева і Жовтнева, проголошена згодом Великою Соціалістичною.

Найбільш поширеним аргументом інтеграції понять, термінів, трактовок є їх змішування і часте вживання як синонімів. Йдеться насамперед про те, що в історичній літературі синонімами стали поняття "революція" і "переворот". Адресне вживання дозволило доволно користуватися ними. Все-таки слід трактувати поняття "переворот" як частину революційного процесу. Кожна революція може вважатися переворотом, але не кожний переворот є революцією, адже в кожному конкретному випадку йдеться про зміну характеру і сутності політичної влади. Якщо ж ідентифікувати ці поняття, то до подачі революції можна зарахувати перевороти, путчі, заколоти, бунти і т.п., керуючись подібною шкалою, деякі зарубіжні автори нарахували 375 моделей революцій. Цілком ймовірно, що в цій сумі цифр можна легко загубити неординарність тієї чи іншої події, було б бажання чи необхідність. Так, у літературі паралельно зустрічаємо оцінку Лютневої революції як переворот і як дійсно народну революцію, яка відкрила перед країною перспективу цивілізованого розвитку, що був перерваний змовницьким Жовтневим переворотом. Цей термін вживався Леніним, і вслід за ним більшовики називали факт взяття влади в Петрограді 25 жовтня 1917 року також переворотом, не вбачаючи в цьому приниження ролі революції. Взяття влади більшовиками в столиці Росії було переворотом, але називати так весь ініційований ними революційний процес неправомірно, оскільки переворот здійснюється, як правило, групою людей чи партією, а революції – народними масами, дії яких обумовлюються далеко ширшими розмахом і цілями. Тому, на нашу думку, зміна семантики цього терміну є намаганням заперечити чи принизити значення подій з позицій політичних, а не наукових критеріїв.

Для реалістичного усвідомлення того, що відбулось у Росії в 1917 р., необхідно з'ясувати причини цього процесу, його зміст, характер і наслідки. Давно вже доведено, що революції в Росії виростали із складного переплетіння соціально-економічних і політичних протиріч, які суспільство намагалось подолати упродовж двох початкових десятиліть ХХ століття, коли Росія перетворилася у вузол цих протиріч. Жертвами такого становища опинилися і царський, і Тимчасовий уряди, які виявилися не тільки нездатними ліквідувати кризу, а, навпаки, ще більше загострили її, завершивши Жовтневим переворотом і небаченими стражданнями власного народу, якому до кінця випало випити чашу

жорстокої реальності.

Жовтневий переворот обумовлювався існуючою соціальною несправедливістю, колосальною різницею між можновладцями і безправною масою, протистоянням багатих і бідних. Тому-то революційне насильство, обумовлене гіркою і сумною необхідністю, закарбувало в пам'яті сучасників і наступних поколінь глибокі соціальні і психологічні травми.

Завдання полягає в тому, щоб передумови революції в Росії не поляризувати навколо проблеми відсталості чи високого рівня розвитку промислового виробництва. Методологічною базою для оцінки рівня економічного і соціального розвитку повинна слугувати концепція багатокладності економіки Росії – від патріархального, дрібнотоварного, приватнокапіталістичного до державного капіталізму. Якщо глибоко вдуматися в суть соціальної структури суспільства, яка базується на багатокладності, то можна безпомилково дійти висновку, що перші три уклади стояли занадто далеко від ідеї соціалізму. Соціальні групи, породжені патріархальною і дрібнотоварною, вбачали суть соціалізму у зрівнялівці, експропріації імущих, що неодмінно вело до громадянської війни. Мирний шлях розвитку виявився ілюзорним і в Росії.

Осмислити тодішні події можна, передусім відповівши на питання – чим є революція в житті суспільства. Цілком логічним у цьому контексті є марксистське визначення революції як локомотива історії, що прямує вперед напростеч, нівечить усе на своєму шляху. Протягом тисячоліть революції супроводжувалися трагедіями, насильством, кровопролиттям. Побуває думка, що в цивілізованих країнах, де немає класової ворожнечі, таке неможливо. Дійсно, сучасний розвиток ряду країн дає підставу твердити, що в таких країнах політичні сили знаходять шлях до компромісів, злагоджуючи антагоністичні суперечності. Проте історія нашпигована жорстокістю антагоністів від часів давнього Риму, Англійської, Французької революцій, Паризької комуни до революцій у Німеччині, Угорщині, громадянських воєн в Америці, Іспанії, Китаї і т.д. Аналогічні процеси на основі різкого класового протистояння, відкритого насильства з обох сторін не стали винятком і для революції в Росії. Політична еліта в Росії не змогла чи не зуміла, а, можливо, не захотіла досягти компромісу.

При цьому історія засвідчує, що революції розвиваються далеко не у відповідності з побажанням теоретиків, а за своїми законами, які по-різному проявляються в просторі і часі далеко не в чистому вигляді. Діалектика розвитку переконує, що революції, розв'язуючи притаманні їм проблеми, мимохідь і жорстоко ліквідують рудименти минулого. Зокрема, в Росії поряд із реалізацією лозунгів Жовтня розв'язувалися спадщинні проблеми Лютого, оскільки під руїнами старого ладу виявилася і недобудована споруда нової формації, і уламки традиційних структур і відносин. Інерційна ж сила революції трошить багато чого марно, без розбору, руйнує до кінця світ насильства, під жорна якого нерідко потрапляє складна, суперечлива і далеко не завжди ворожа спадщина. Можливо, тому Леніну вдалося перемогти Керенського, що в російській революції порив

до свободи з самого початку таїв у собі і волю до руйнування, писав учасник тих подій філософ-емігрант Ф. Степун. Відповідаючи на складне питання про винуватців цього, і в середині людей Лютото, і серед більшовиків, він зазначав, що у будь-якому випадку треба пам'ятати, що за перемогу зла у світі відповідають не його сліпі виконавці, а духовно зрячі служителі добра.

У числі суб'єктивних факторів революції найважливішим стала перша світова війна, яка вкрай загострила і прискорила розвиток подій. Невід'ємною складовою суб'єктивного фактора є також діяльність партій, організацій і груп та їх політичних вождів. В умовах нерозвинутої політичної культури, як це було в Росії, образ партії і лідера посідав значно більшу роль, ніж конкретні партійні програмні установки. Це стосується і діячів думської орієнтації, і представників соціалістичних рухів, які відігравали активну роль у революційних подіях ще напередодні Лютото. Вони були представниками тієї частини високоосвіченої російської інтелігенції, яка ще наприкінці XIX ст., не маючи доступу до влади, була дуже чутливою до самодержавного бюрократичного свавілля. Ця інтелігенція й повинна була реалізувати модель становлення демократичного суспільства, оскільки саме вона склала соціальну основу політичного центру, структурованого з партій кадетів, октябристів, прогресистів та меншовиків і есерів, що їх підтримували, і стала вождями Лютневого перевороту.

Проте неймовірні амбіції і самовпевненість колишніх лідерів опозиції думської орієнтації змінилися розгубленістю і безпорадністю в реалізації вимог революційної дійсності. Розтративши свою енергію і сили на дискредитацію і боротьбу з царським режимом, російські ліберали і демократи в умовах розпаду традиційної монархічної державності, який вони довгі роки готували, виявилися нездатними до будівництва нової держави через надмірну віру в нескінченні засідання і словесні тиради ораторів за ораторами, у яких, за висловом того ж Ф. Степуна, над лобною кісткою світилися не живі очі, а мертва точка зору на речі. І всі ці, часто розумні слова, страждали відсутністю розуміння того, що революції потрібні не слова, а діло. В результаті революційна Росія, як риба з голови, почала загинувати. Натомість на базі лозунгів, підтриманих знизу, чистячи рибу з хвоста, на п'єдестал політичного лідерства підвелися Ленін, Троцький, їх соратники, союзники і прибічники, які виявилися талановитими тактиками.

Російські соціалісти (і не тільки більшовики) дійшли висновку про неминучість і необхідність реалізації другої моделі розвитку Росії через жорстку диктатуру. У цій боротьбі більшовики, на відміну від інших політичних партій, зуміли виразити сподівання мас у доступних розумінню мільйонів гаслах, невідступно втілюючи їх у життя. Навіть налаштовані на неприйняття більшовизму визнали той факт, що робітники і селяни повірили саме більшовикам і пішли за ними. Таким чином, більшовизм виявився найбільшим реалістом: він зумів вільно чи не вільно спертися на особливості російської масової свідомості, сформованій на відсутності демократичних традицій.

Більшовики (та й інші ліві радикали) були

особливою категорією революціонерів. Більшість з них, пройшовши школу підпілля, ув'язнень, еміграції, позбувшись професій, закінченої освіти, нормальної сім'ї, натомість одержали у боротьбі з режимом досвід руйнівної діяльності. Це були люди, готові до самопожертви, які не зупинялися перед жертвами інших в ім'я досягнення поставленої мети – загальної справедливості, в яку вони свято вірили. Сталося так, що і політичні гасла, і програмні матеріали їх партій не досягли мети, залишившись у стадії утопії. Можливо, це трапилося тому, що в практичній діяльності більшовики зосередились не на облаштуванні ідеального суспільства, а на методах його досягнення, не рахуючись ні з якими жертвами.

При цьому слід наголосити на необхідності подальшого пошуку істини, не підмінюючи її оплакуванням чи висміюванням, акцентуючи увагу не лише на питанні "Що сталося?", а й - "Чому так відбулося?"

Щодо історичного значення і Лютневої, і Жовтневої революцій, зауважимо, що, очевидно, їх слід оцінювати за тими завданнями, які вони ставили, і за тим впливом, який вони виявили на подальший хід подій. З цих позицій кожній з революцій історія відвела своє місце. Лютнева революція мала пересічне значення, довівши, що монархія як усталена форма правління жила себе не тільки в Росії, а й у Європі. Значення і вплив Жовтневої революції багатогранніший. Її історичний досвід показав, що капіталісти виявилися стараннішими учнями, ніж комуністи. В ім'я самозбереження капіталізм цною соціальних поступок випустив пару соціальної напруги, досягши в мирних умовах значно більших результатів і в економіці, і в розвитку демократії, і в розв'язанні соціальних проблем.

Рекомендована література:

- Верт Н. История Советского государства. 1990-1991. - М., 1998.
- Ганелин Р.Ш. 25 февраля 1917 г. в Петрограде // Вопросы истории. - 1998. - № 7.
- Искандеров А.А. Российская монархия, реформы и революция // Вопросы истории. - 1999. - № 9.
- История России. XX век. - М., 1998.
- Кацва А.Л. Российская революция 1917 года // История. - 1997. - № 28 (Приложение к газете "Первое сентября").
- Кульчицький С. Велика російська революція 1917 року // Історія в школах України. - 1998. - № 2.
- Медведев Р. К 80-летию Русской революции 1917 года // Преподавание истории в школе. - 1998. - № 6.
- Новейшая история Отечества. XX век. - М. - 1996. - Т. 1.